

WPROWADZENIE

Niniejszy tom Studiów Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk (KPZK PAN) stanowi zbiór artykułów systematyzujących główne teoretyczne i aplikacyjne wyzwania współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej. Został on przygotowany z okazji Jubileuszu 80. urodzin prof. dr hab. Teresy Czyż, wybitnej polskiej geograf społeczno-ekonomicznej, współtwórczyni poznańskiej szkoły metodologicznej, inspiratorki wielu nowych nurtów i ujęć metodologicznych oraz autorki licznych prac tworzących fundament polskich badań regionalnych.

Autorami poszczególnych części monografii są uznani, w przeważającej części samodzielni pracownicy nauki, geografowie społeczno-ekonomiczni i ekonomiści reprezentujący największe ośrodki geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce. Publikacja z jednej strony stanowi ich dowód uznania dla osoby i dorobku naukowego prof. dr hab. Teresy Czyż oraz jest formą uczczenia Jubileuszu jej 80. urodzin, a z drugiej strony jest odpowiedzią na potrzebę systematyzacji głównych teoretycznych i aplikacyjnych wyzwań współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej w oparciu o dorobek polskiej literatury przedmiotu. W konsekwencji struktura wewnętrzna tomu obejmuje dwie części. W pierwszej zebrano artykuły poruszające współcześnie istotne zagadnienia teoretyczne geografii społeczno-ekonomicznej. Mają one charakter uniwersalny i nawiązują do bieżącego, światowego dyskursu naukowego w tym zakresie. Prace te dotyczą m.in.: relacji między geografją społeczno-ekonomiczną a gospodarką przestrzenną, mechanizmów rozwoju przestrzeni ekonomicznej, redefinicji czynników kształtujących jej przemiany, roli partycypacji w procesach rozwojowych, przemian polityk publicznych, teoretycznych dylematów modelowania rozwoju miast, zmieniających się metod badania struktur terytorialnych, a także zmieniającego się pola badawczego geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Druga część tomu zawiera artykuły prezentujące wyniki badań empirycznych, dobrze konkretyzujące katalog aplikacyjnych wyzwań badawczych współczesnej polskiej geografii społeczno-ekonomicznej. Wśród nich wyróżnić można badania nad: dylematami polityki spójności, zmiennością dynamiki rozwoju polskich regionów i wynikającymi z tego aktualnymi oraz prognozowanymi wyzwaniami, przemianami polskiego systemu osadniczego, zarządzaniem miejskimi obszarami funkcjonalnymi, zmieniającym się udziałem Polaków w migracjach globalnych, przemianami zależności przestrzennych polskiego rolnictwa czy też tendencjami przestrzennymi i czasowymi zróżnicowania budownictwa mieszkaniowego w Polsce.

W części dotyczącej aspektów teoretycznych zgromadzono dwanaście artykułów. Tom otwiera praca Andrzeja Suliborskiego pt. *Geografia versus gospodarka przestrzenna*, w której autor zwraca uwagę na związki merytoryczne łączące gospodarkę przestrzenną z geografją, przede wszystkim z geografją społeczno-ekonomiczną, podkreślając

jednocześnie fakt ich konkurowania nie tylko na rynku naukowym, ale także edukacyjnym i zastosowań praktycznych. Artykuł koncentruje się na podstawach i sensie poznawczym obu dziedzin oraz na zakresie ich kompetencji. Marek Degórski w opracowaniu pt. *Gospodarka o obiegu zamkniętym „circular economy” – nowe podejście w rozumieniu relacji człowiek–środowisko* przedstawia założenia gospodarki o obiegu zamkniętym jako nową koncepcję funkcjonowania gospodarki. Autor koncentruje uwagę na prezentacji funkcjonalnych założeń gospodarki o obiegu zamkniętym i jej wymiarze terytorialnym, zwłaszcza na obszarach miejskich, na których wykorzystanie zielonej gospodarki i mechanizmu gospodarki dzielenia się nabiera szczególnego znaczenia. Jerzy Parysek w tekście pt. *O rozwoju społeczno-gospodarczym oraz czynnikach i uwarunkowaniach rozwoju (raczej tradycyjnie)* zwraca uwagę na konieczność prawidłowej interpretacji takich podstawowych pojęć nauk społeczno-ekonomicznych, jak rozwój społeczno-gospodarczy, wzrost gospodarczy oraz czynniki i uwarunkowania rozwoju, które niestety są dość swobodnie używane w wielu tekstach naukowych. W artykule tym czytelnik znajduje propozycje autora dotyczące poprawnej ich interpretacji, szczególnie w odniesieniu do języka geografii społeczno-ekonomicznej, ekonomii regionalnej oraz zagospodarowania i planowania przestrzennego. Ryszard Domański w artykule pt. *Równowaga, nierównowaga i adaptacja. Inspiracje dla gospodarki przestrzennej* przedstawia wybrane wyniki swego długofalowego projektu badawczego dotyczącego dynamiki i ewolucji gospodarki przestrzennej. Jego zdaniem w próbach teoretycznej rekonstrukcji tych procesów ważną rolę odgrywa pojęcie równowagi, a także pokrewne pojęcia: nierównowagi i adaptacji, które systematyzuje, pokazując ich zastosowanie w ekonomii przestrzennej. Kolejny artykuł przygotowany przez zespół pracowników Zakładu Analizy Regionalnej pt. *Współczesne przemiany czynników rozwoju społeczno-gospodarczego* przedstawia wyniki badań nad współczesnymi przemianami czynników rozwoju społeczno-gospodarczego, akcentując konsekwencje zmian sposobu ich interpretacji i mechanizmu oddziaływania na poziomie regionalnym i lokalnym. Prezentowane ustalenia bazują na wynikach zespołowych i indywidualnych projektów badawczych realizowanych przez pracowników tego Zakładu. Tadeusz Markowski w tekście pt. *Polityka urbanistyczna państwa – koncepcja, zakres i struktura instytucjonalna w systemie zintegrowanego zarządzania rozwojem* rozważa przyszłe miejsce krajowej polityki miejskiej w integracyjnym systemie polityki rozwoju, łączącym wymiary ekonomiczne, społeczne i środowiskowe. Uzyskane wyniki uzasadniają zdaniem autora tezę, że ze względu na złożoność problemów i wyzwań szczegółowe sformułowanie polityki miejskiej państwa i jej wdrażanie musi leżeć w kompetencji silnej instytucji rządowej. Waldemar Ratajczak w opracowaniu pt. *Przestrzeń publiczna w aspekcie geograficznym* podkreśla fakt, że przestrzeń jako termin naukowy i społeczny ma wiele interpretacji. Autor koncentruje uwagę na analizie współczesnych uwarunkowań kształtowania przestrzeni publicznej w miastach w zakresie upowszechniania technologii informacyjno-komunikacyjnych. Jacek Kotus w artykule pt. *Partycypacja – aktywność – podmiotowość... krok w tył czy rozwój społeczeństwa obywatelskiego?* inicjuje, jak twierdzi, dyskusję na temat zjawiska uczestnictwa w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, stawiając wiele ważnych problemów badawczych. Tłem dyskusji są wyniki badań autora nad normami wpływu obywateli na lokalne władze. Główny problem stanowi próba odpowiedzi na pytanie, czy uczestnictwo publiczne

jest właściwą drogą do tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza w kontekście gospodarki przestrzennej. Wiesław Maik w tekście pt. *Ewolucja zainteresowań naukowo-badawczych Davida Harveya na przykładzie prac tego autora* poddaje analizie i systematyzacji kierunki ewolucji i zakres różnic we współczesnej geografii człowieka. Zauważa przy tym, że charakteryzują się one przede wszystkim trzema cechami powiązаныmi ze sobą: ciągłą zmianą zainteresowań naukowych i badawczych, tendencją do zacieśniania podziałów między specjalnościami geograficznymi i dyscyplinami naukowymi oraz skłonnością do głębokiej refleksji teoretycznej i metodologicznej. Roman Matykowski w opracowaniu pt. *Koncepcje i metody w polskich badaniach przestrzenno-elektoralnych* wskazuje na fakt krystalizacji pojęć i metod, jaka dokonała się w polskich badaniach przestrzenno-wyborczych na przełomie XX i XXI w. Autor analizuje i systematyzuje wzorce podejścia przestrzennego oraz zakres stosowania metod analizy statystycznej w kontekście przestrzennym. Podkreśla on również wagę dyskursu i wykorzystania pojęcia czynników w budowaniu teorii lub konstruowaniu preteorii dotyczącej przestrzennego zróżnicowania zachowań wyborczych. Grzegorz Gorzelak w artykule pt. „Twarde” i „miękkie” metody badania struktur terytorialnych wskazuje na dwa różne podejścia do badań struktur terytorialnych i ich zmian związane z wykorzystaniem twardych i miękkich metod analizy. Autor w interesujący sposób ilustruje zależności między tymi dwoma ujęciami metodologicznymi, korzystając z przykładów analizy wzorców regionalnych w Polsce w okresie ostatnich prawie 40 lat. Część odnoszącą się do teoretycznych wyzwań współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej kończy artykuł Nicholasa Taliceo i Daniela Griffitha pt. *The K4 Graph and the Inertia of the Adjacency Matrix for a Connected Planar Graph*, w którym autorzy przedstawiają zastosowanie macierzy granicznej i teorii grafów, ilustrując swoje rozważania eksperymentami symulacyjnymi. Artykuł ten stanowi przykład opracowania o jednoznacznych silnych odniesieniach do analizy ilościowej, z dużym potencjałem do zastosowania w innych badaniach.

Druga część tomu zawiera jedenaście artykułów wskazujących zróżnicowane wyzwania empiryczne współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej. Tę część monografii otwiera artykuł Jacka Szlachty i Janusza Zaleskiego pt. *Dylematy polityki spójności UE po roku 2020 w świetle dokumentów programowych Komisji Europejskiej*, w którym autorzy dokonują oceny konceptualizacji europejskiej polityki spójności w następnym okresie programowania Unii Europejskiej oraz w europejskiej perspektywie finansowej 2020+. Szczególną uwagę kierują na wyjątkowe znaczenie europejskiej polityki spójności dla rozwoju społeczno-gospodarczego Polski (po akcesji w 2004 r. i w kolejnych latach), z którego wynika potrzeba przyjęcia strategicznych założeń w zakresie pozycji negocjacyjnej Polski oraz wdrożenia niezbędnych zmian w modelu polityki regionalnej w Polsce. Przemysław Śleszyński w artykule pt. *Demograficzne wyzwania rozwoju regionalnego Polski* podkreśla konieczność rozpoznania głównych problemów rozwoju regionalnego w Polsce, wynikających z obecnej i przewidywanej sytuacji demograficznej i osadniczej, w tym z wyludnienia i starzenia się społeczeństwa. Autor podejmuje również próbę sformułowania środków zaradczych związanych głównie z optymalizacją zagospodarowania przestrzennego i stymulowaniem innowacyjnego wzrostu gospodarczego, w szczególności na endogenicznych biegunach wzrostu. Bolesław Domański w opracowaniu pt. *Zróżnicowanie dynamiki wzrostu gospodarczego*

polskich regionów w latach 1995–2015 analizuje regionalne zróżnicowanie wzrostu gospodarczego w Polsce pod względem PKB na mieszkańca. Autor zwraca uwagę na występowanie umiarkowanej korelacji między regionalnym wzrostem gospodarczym a jakością życia, identyfikując regiony charakteryzujące się specyficznymi prawidłowościami w zakresie badanych zjawisk. Piotr Korcelli w artykule pt. *System osadniczy Polski – kierunki przemian* ukazuje konsekwencje przyspieszającego rozwoju metropolitalnego obserwowanego w ostatnich dziesięcioleciach w Polsce. Porusza kwestię tworzenia się sieci miast i ich roli w organizacji przestrzennej na poziomie krajowym. Ewentualny przyszły przebieg zjawisk metropolizacji wraz z niektórymi czynnikami ich zmieniającej się intensywności zarysowany został na tle wybranych scenariuszy europejskiej urbanizacji. Kontynuując problematykę miejską, Tomasz Kaczmarek w tekście pt. *Zarządzanie obszarami metropolitalnymi – zagraniczne doświadczenia i ich polskie implikacje* omawia problemy rozwoju obszarów metropolitalnych w kontekście tworzenia różnych form zintegrowanego zarządzania terytorialnego. Autor dokonuje systematyzacji różnych modeli integracji metropolitalnej zarówno narzucanych administracyjnie „odgórnie”, jak i wdrażanych na zasadzie „oddolnych inicjatyw” budowania partnerstw samorządowych. Dobre praktyki wybranych państw europejskich stanowią tło dyskusji nad dylematami zarządzania obszarami metropolitalnymi w Polsce. Marek Dutkowski w artykule pt. *Kulturowe, ideologiczne i społeczne źródła anarchii w gospodarce przestrzennej w Polsce* wysuwa tezę, że stan systemu planowania gospodarki przestrzennej w Polsce przez lata podlegał anarchii, która jeszcze bardziej pogłębiła się w okresie transformacji ustrojowej. Źródłem tej anarchii autor poszukuje w specyfice kultury polskiej, koncepcjach deterministycznie przyjmowanych przez specjalistów związanych z gospodarką przestrzenną oraz w starych i nowych podziałach społecznych. Zbigniew Taylor w opracowaniu pt. *Ocena transformacji systemowej w polskim transporcie lądowym* dokonuje przeglądu i systematyzacji procesów restrukturyzacji i prywatyzacji przedsiębiorstw kolejowych, drogowych, transportu miejskiego i żeglugi śródlądowej w Polsce po 1989 r. Uwaga autora koncentruje się na rodzaju i zakresie przekształceń organizacyjno-własnościowych przedsiębiorstw, strukturze inwestorów krajowych i zagranicznych, zasadach deregulacji i liberalizacji transportu oraz ocenie dokonanych przekształceń. Kolejny artykuł autorstwa zespołu w składzie Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak i Tomasz Kossowski pt. *Identyfikacja typów rolnictwa Polski z uwzględnieniem zależności przestrzennych* zawiera interesujące studium identyfikacji i charakterystyki współczesnych typów rolnictwa w Polsce oraz ocenę przydatności stosowanej typologii. W pracy przedstawiono rozmieszczenie przestrzenne poszczególnych rodzajów rolnictwa i ich cechy, wykorzystując metodę analizy lokalnej autokorelacji przestrzennej. Stanisław Ciok i Dariusz Ilnicki w opracowaniu pt. *Prze-strzenne i czasowe zróżnicowanie budownictwa mieszkaniowego w Polsce* analizują rozwój budownictwa w powojennej Polsce w trzech okresach: realnego socjalizmu, transformacji i ostatniej dekady. Przedmiotem analizy i wnioskowania są stan i zmiany liczby ukończonych mieszkań i mieszkań ogółem, według lokalizacji (miasto, wieś) oraz inwestorów (spółdzielnie mieszkaniowe, deweloperzy, prywatni wykonawcy i inne). Tadeusz Strykiewicz i Piotr Sosiński w tekście pt. *Obszary napływu Polaków do Niemiec po rozszerzeniu Unii Europejskiej w 2004 roku* przeprowadzają analizę jednego z ważnych składników współczesnych stosunków polsko-niemieckich, tj. migracji ludności

polskiej do Niemiec. Artykuł koncentruje się na konsekwencjach przestrzennych migracji polsko-niemieckiej widzianej z perspektywy imigrantów, a jego wnioski oparte są na unikalnych danych statystycznych i materiałach kartograficznych. Drugą część i całość monografii zamyka artykuł Tadeusza Palmowskiego pt. *Obwód kaliningradzki i jego współczesne dylematy*, w którym autor przedstawia szczegółową charakterystykę społeczno-gospodarczą obwodu kaliningradzkiego oraz stosunków między tym obszarem a Polską, z uwzględnieniem uwarunkowań historyczno-politycznych.

Licząc na przychylny odbiór niniejszego tomu, na koniec pragnę złożyć serdeczne podziękowania wszystkim autorom, którzy pozytywnie odpowiedzieli na zaproszenie i przygotowali artykuły, dzieląc się na łamach niniejszej monografii swoimi wynikami i przemyśleniami oraz honorując w ten sposób Osobę Jubilatki. Szczególne podziękowanie kieruję na ręce Recenzentów: prof. dr hab. Lucyny Wojtasiewicz oraz prof. dr. hab. Tadeusza Marszała, którzy nie bacząc na dużą objętość i krótki czas, przygotowali swoje opinie pozwalające autorom udoskonalić ich artykuły. Odrębne słowa podziękowania przeznaczam dla Koleżanek i Kolegów z Zakładu Analizy Regionalnej, bez których pomocy niniejszy tom na pewno by nie powstał.

Korzystając z okazji, pragnę również podkreślić szczególną osobistą rolę Wielce Szanownej Jubilatki w moim rozwoju osobistym. Wymagający i konsekwentny warsztat naukowy, podejmowanie trudnych wyzwań i brak zgody na drogę na skróty, systematyczność, potrzeba wyjaśniania i poszukiwania odpowiedzi na pytania pozostające jeszcze bez odpowiedzi – to wybrane najważniejsze elementy szkoły, której miałem szczęście być uczestnikiem. Miałem też możliwość zbierania tych doświadczeń od etapu przygotowywania pracy magisterskiej, poprzez pracę nad doktoratem, po pomoc i wsparcie na etapie konsultacji koncepcji i wyników mojej pracy habilitacyjnej. Zawsze mogłem liczyć na wnikliwą recenzję i konstruktywne wskazówki. Co bardzo ważne, pomoc Pani Profesor nie ograniczała się jedynie do sfery mojego życia zawodowego. Z dużą troską pochylała się również nad moimi problemami osobistymi. To dzięki Niej nie przerwałem mojej pracy na Uniwersytecie w momencie, gdy wyzwania mojego życia zmusiły mnie do powrotu do rodzinnego Włocławka. Pomimo tylko czasowej mojej obecności w tygodniu w Poznaniu Pani Profesor dostosowała elastycznie swoje wymogi do moich ograniczeń, zawsze zwracając uwagę na efekty, a nie miejsce wykonywanej przeze mnie pracy. Osobiste zaangażowanie Pani Profesor umożliwiło mi również, po ponad 14 latach, powrót na stałe do Poznania i z czasem oddanie się w pełni sprawom Zakładu, Instytutu i Uniwersytetu. Pomoc i wsparcie, jakie otrzymałem zarówno w sferze naukowej, jak i osobistej, ukształtowały mnie jako naukowca i osobę. Nie byłoby to możliwe bez mojego Mistrza – prof. dr hab. Teresy Czyż, tak ważnego w pracy naukowej, której gdy tylko pozwalają na to bardzo szerokie obowiązki administracyjne, poświęcam się bez reszty. Dziękując za to wszystko, wraz z Koleżankami i Kolegami z Zakładu Analizy Regionalnej próbujemy chociaż w części kontynuować dzieło naukowe i dydaktyczne Pani Profesor, cały czas korzystając z Jej wsparcia i cennych rad.

Mam nadzieję, że inicjatywa ta i jej efekty zostaną z sympatią przyjęte przez Wielce Szanowną Jubilatkę.

Paweł Churski